

Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження

Антошина Ірина Володимирівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2024	Право	340.11

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10803139>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена розгляду та аналізу феномену методології як фундаментальної основи наукового дослідження. Зазначено, що найважливішим чинником соціально-культурного та технічного прогресу світового устрою виступає наука. Наведено поняття терміну «наука» та запропоновано визначення окресленої категорії в сучасному розумінні, в контексті функціонування та розвитку сучасного суспільства.

Акцентовано увагу, що ключем до розуміння об'єктивної реальності, засобом пізнання та опанування безмежного різноманіття наукової панорами світу виступають наукові дослідження. Зазначено варіації тлумачення терміну «наукове дослідження» та описано ознаки загального характеру, що притаманні науковим дослідженням. Встановлено, що стрижневим коренем, ядром та своєрідним «сценарієм» наукового дослідження виступає його програма.

Підкреслено, що розробка наукового дослідження – це чіткий, систематизований процес, логічно структурований на декілька послідовних етапів: попередньо-підготовчий, програмно-організаційний, методологічний і апробаційно-інтерпретаційний етапи та лаконічно розкрито їх сутність.

Акцентовано увагу, що «наріжним каменем» наукового дослідження виступає його методологія, яка відіграє фундаментальне значення в його належності та істинності. Зазначено визначення категорії «методологія» та виділено її рівні. Наголошено, що для більш глибокого розкриття сутності феномену методології, наявна потреба у висвітленні її основних категорій: методу, принципу, підходу.

Встановлено, що центральним елементом методології виступає метод, окреслено його основні характерні риси та розкрито зміст даної категорії. Наведено дефініцію терміну «принципи пізнання», зазначено їх місце і роль в структурі методології та виокремлено класичні і неklasичні принципи пізнання. Розкрито зміст і значення категорії «підхід», як загальної спрямованості дослідження. Акцентовано, що перехід до постнекласичного типу наукової раціональності характеризується розквітом методологічного плюралізму, який становить фундамент для застосування різноманітності нових, сучасних підходів, зокрема: синергетичного, антропологічного, аксіологічного, герменевтичного, компаративного та інших.

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»

Зроблено висновок, що провідним інструментом науки, засобом розуміння її генезису та прогресії, виступають наукові дослідження, а наріжним каменем, точкою опори та фундаментом наукового дослідження виступає його методологічна основа.

Наголошено, що виключно з правильно обраною методологією можна ефективно дійти до визначеної мети та вирішити поставлені дослідником завдання, що, в свою чергу, обумовлює досягнення бажаного результату дослідження крізь призму аргументованих та обґрунтованих висновків.

Ключові слова: наука, наукове пізнання, наукове дослідження, методологія, метод, принципи пізнання, методологічні підходи, методологічна основа наукового дослідження.

Methodology as a fundamental basis of scientific research

Abstract. The article is devoted to the consideration and analysis of the phenomenon of methodology as a fundamental basis of scientific research. It is noted that science is the most important factor in the socio-cultural and technical progress of the world system. Alternative definitions of the term "science" are given and a definition of the outlined category in the modern sense, in the context of the age of the information society, is proposed.

It is emphasized that scientific research is the key of understanding the world, the way of learning and mastering the infinite diversity of the scientific panorama of the universe. Variations in the interpretation of the term "scientific research" are indicated and the general characteristics of scientific research are described. It has been established that the root, core and a kind of "script" of scientific research is its program.

It is set that the development of scientific research is a clear, systematized process, logically structured into several successive stages: pre-preparatory, programmatic-organizational, methodological and approbation-interpretive stages, and their essence is succinctly revealed.

It is emphasized that the "cornerstone" of scientific research is its methodology, which plays a fundamental role in its propriety and truth. The definition of the "methodology" category is indicated and its levels are highlighted.

It is established that for a deeper disclosure of the essence of the phenomenon of methodology, there is a need to highlight its main categories: method, principle, approach.

It is set that the method is the central element of the methodology, its main characteristic features were outlined, and the content of this category was revealed. The definition of the term "principles of knowledge" is given, their place and role in the structure of the methodology is indicated, and classical and non-classical principles of knowledge are distinguished. The content and meaning of the category of "approach" as a general focus of research is revealed. It is emphasized that the transition to the post-classical type of scientific rationality is characterized by the flourishing of methodological pluralism, which is the foundation for the variety of new, modern approaches, in particular: synergistic, anthropological, axiological, hermeneutic, comparative and others.

It is concluded that scientific research is the leading instrument of science, the way of its genesis and progression, the key to understanding the laws of the functioning of the universe, and its methodological basis is the cornerstone, fulcrum and foundation of scientific research.

It is emphasized that due to correctly chosen methodology, it is possible to effectively reach the defined aims and tasks set by the researcher, which determines the achievement of the desired research result through the prism of reasoned and substantiated conclusions.

Key words: science, scientific knowledge, scientific research, methodology, method, principles of knowledge, methodological approaches, methodological basis of research.

Вступ

Постановка проблеми. Динаміка процесів еволюції та прогресії у житті сучасного суспільства, спричинила інноваційний розвиток всіх сфер його життєдіяльності та стрімке опанування найістотніших благ цивілізації. Закономірності існування і розвитку об'єктивної дійсності найбільш повно розкривається через процеси пізнання різноманітних явищ та процесів. При цьому, цілеспрямованість на досягнення конкретного результату, розв'язання окресленої проблематики та отримання знань з чітко визначеною суспільно-корисною метою, дає змогу характеризувати таке пізнання ознакою «науковості».

Процес наукового пізнання виступає обов'язковою передумовою для проведення якісного наукового дослідження. У цьому плані на особливу увагу заслуговує гносеологічно-антропологічний аспект осягнення світу, що обумовлюється дослідженням граней наукової дійсності крізь призму ефективного використання сили та масштабу людського потенціалу. Саме симбіоз людського ресурсу в особі дослідника та безмежної варіативності наукової дійсності є першочерговим необхідним фактором, що становить основу для подальшого наукового дослідження.

Наукове дослідження являє собою квінтесенцію найдосконаліших умовиводів та когнітивних здобутків вченого, це чітка, логічно обумовлена система, досконалість кожного елементу якої має надважливе значення для досягнення істинної мети дослідження.

Фундаментальною основою кожного наукового дослідження виступає його методологічне підґрунтя. Методологічний інструментарій представляє собою визначений набір підходів, принципів, методів наукового пізнання, правильне обрання якого є запорукою ефективності досягнення поставленої мети та вирішення окреслених завдань наукового дослідження.

У зв'язку з цим, вивчення та аналіз проблематики, пов'язаної зі значенням методологічної основи наукового дослідження, виступає особливо актуальним напрямом для сучасних доктринальних напрацювань.

Стан дослідження. Осмисленням та розробкою вихідних, фундаментально-філософських положень методології наукового пізнання займалися такі видатні світові вчені та філософи, як Платон, Арістотель, Ф. Бекон, Г. Галілей, Р. Декарт, Ч. Дарвін, Г. Лейбніц. Поява та актуалізація інтересу до феномену наукових досліджень в Україні пов'язана з двома масштабними подіями: заснуванням Києво-Могилянської академії та створенням Української академії наук. Одними з перших вивченням теоретичних аспектів та безпосереднім проведенням наукових досліджень в Україні почали займатися В.І. Вернадський, М.П. Василенко, О.І. Левицький, В.І. Липський, О.О. Богомолець, О.В. Палладін, Б.Є. Патон.

Питанням методології сучасних наукових досліджень присвячені наукові праці багатьох українських вчених, зокрема: В.Г. Андрійчука, В.В. Дудченко В.В. Завльнюка, А. Є. Конверського, О.В. Крушельницька, О.О. Носирєва Ю.М. Оборотова, П.М. Рабіновича Є.К. Шишкіної та ін.

Результати

Викладення основного матеріалу. Найважливішим чинником соціально-культурного та технічного прогресу світового устрою, інструментом розширення кордонів можливостей та потенціалу суспільства виступає наука.

Поняття «наука» включає в себе як діяльність, спрямовану на здобуття нового знання, так і результат цієї діяльності – суму здобутих наукових знань, що є основою наукового розуміння світу [1, с.11]. Поширеним є визначення науки, як сфери безперервного розвитку людської діяльності, основною ознакою і головною функцією

якої є відкриття, вивчення й теоретична систематизація об'єктивних законів про об'єктивну дійсність з метою їх практичного застосування [2, с.18].

У сучасному розумінні, в контексті розвитку суспільства, феномен науки можна трактувати як специфічний вид пізнавальної діяльності, що спрямований на отримання нових знань про базові світоглядні категорії та закони їх генезису крізь призму потужного масиву інформаційних ресурсів.

Розвиток науки безпосередньо залежить від якісних та кількісних показників наукової діяльності та від критерію її ефективності у вигляді отримання кінцевого результату наукового дослідження.

Наукові дослідження є ключем до розуміння об'єктивної реальності, засобом пізнання та опанування безмежного різноманіття наукової панорами світу. В сучасній доктрині існує чимало варіацій тлумачення терміну «наукове дослідження».

А.Є. Конверський визначає наукове дослідження як особливий вид людської діяльності, який спрямований на здобуття нових, більш глибоких, точних, нових знань, що служать, як правило, практичними цілями для створення нових або вдосконалення старих знань, які набула людина протягом свого життя [3, с.77].

Є.К. Шишкіна та О.О. Носирев під науковим дослідженням пропонують розуміти процес дослідження певного об'єкта, предмета або явища за допомогою наукових методів, який має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей [4, с.53].

Заслугує на увагу також визначення наукового дослідження в якості цілеспрямованого пізнання, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів і теорій [5, с.18].

Кожне наукове дослідження є особливою та унікальною дією, проте аналіз вищенаведених дефініцій дає змогу виокремити ознаки загального характеру, які притаманні всім без винятку науковим дослідженням, зокрема: чітка спрямованість на досягнення конкретної мети; актуальність, унікальність та новизна; направленість на відкриття нового і невідомого; використання оригінальних ідей та підходів; логічна обґрунтованість і доказовість запропонованих теорій та гіпотез; спрямованість теоретичних здобутків на практичну реалізацію; впорядкованість та системність процесу наукового дослідження.

Стрижневим коренем, ядром та своєрідним «сценарієм» наукового дослідження виступає його програма. Програма дослідження – це документ, який забезпечує його змістовно-смыслову цінність та визначає головні аспекти, деталі, особливості дослідження; окреслює його проблематику, мету, завдання, методи їх вирішення, форми і способи використання очікуваних результатів на практиці; регламентує всі процеси, стадії, етапи підготовки, організації та проведення конкретного дослідження.

Розробка наукового дослідження – це чіткий, систематизований процес, логічно структурований на декілька послідовних етапів. Попередньо-підготовчий етап. Полягає у накопиченні необхідного обсягу знань та досвіду, формулюванні ідеї та вибору теми дослідження на основі емпіричних здобутків дослідника.

Програмно-організаційний етап. Відповідає за обґрунтування актуальності та новизни дослідження, окреслення проблематики, формулювання мети і завдань, визначення об'єкту і предмету дослідження, формулювання практичного значення очікуваних результатів, створення програми дослідження.

Методологічний етап. Представляє собою визначення методологічної основи дослідження, підбір базового «коду» у вигляді набору принципів, методів, прийомів, підходів, засобів і способів пізнання, на яких буде ґрунтуватись наукове дослідження.

Процедурний етап. Безпосередньо полягає у проведенні теоретичних та експериментальних досліджень, аналізі і належному оформленні результатів дослідження.

Апробаційно-інтерпретаційний етап (має факультативний характер). Являє собою процес апробації отриманих результатів та їх впровадження у практику.

Підкреслюючи виняткову значимість та вагомість етапу визначення методологічної основи наукового дослідження, на особливу увагу заслуговує позиція В.Г. Андрійчука, який трактує наукове дослідження як сукупність методів, принципів та прийомів, які використовує людина для пізнання явища [6, с.87]. Вищезазначені категорії разом з підходами, засобами та способами є базовими складовими методологічного інструментарію та становлять його структуру, відповідно, можна зробити висновок, що методологія виступає «наріжним каменем» наукового дослідження та відіграє фундаментальне значення в його належності та істинності.

Доповнюючи згадану вище позицію, зазначимо, що від правильно обраної методології залежить досягнення визначеної мети, завдань дослідження, вирішення окресленої проблематики і отримання бажаних результатів, а помилки на даному етапі можуть призвести до загальної хибності всього наукового дослідження.

Методологія науки, ґрунтуючись на загальнофілософських принципах і законах, історично виникла і розвивається на основі гносеології (філософської теорії пізнання) та епістемології (філософської дисципліни в якій досліджується знання як таке) [7, с.86].

Поняття «методологія» можна розглядати у двох аспектах: як логічну систему підходів, методів, принципів, способів, прийомів і процедур, що використовуються в процесі наукового дослідження; та як вчення про цю систему, галузь теоретичних знань, загальну теорію феномену «метод».

Удосконалення методології за думкою Ю.М. Оборотова, визначається не тільки потребами сучасної юридичної практики, але пов'язане також з інтелектуальними інвестиціями у формі залучення до новітніх технологій досліджень [8, с.42].

Підтримуючи точку зору науковців про багаторівневу концепцію методології, пропонуємо виділити наступні її рівні:

- Філософський рівень – є найвищим рівнем методологічного знання і включає в себе весь категоріальний лад науки та всі сфери наукового пізнання.
- Загально-науковий рівень – охоплює масив теоретичних концепцій та положень, які є універсальними для більшості наукових дисциплін.
- Спеціально-науковий (конкретно-науковий) рівень – являє собою систему методів, принципів і процедур, що використовуються в конкретній галузі знань або дисципліні і складає її сутнісну змістовну основу.
- Рівень методології окремого наукового дослідження - є найнижчим в ієрархії і становить сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предмета дослідження за їх певного співвідношення та субординації [6, с.88].

Для більш глибокого розкриття сутності феномену методології, виникає потреба у висвітленні її основних категорій: методу, принципу, підходу.

Центральним елементом методології виступає метод, під яким в гносеологічному аспекті загальноновизнано розуміють шлях досягнення пізнавальної мети або вирішення конкретної задачі. Метод є інструментом для вирішення головного завдання науки – відкриття об'єктивних законів дійсності [9, с.37].

Як і будь-якій магістральній категорії, методу притаманні свої характерні риси, критерії істинності та належності, зокрема: надійність (здатність забезпечувати отримання бажаного результату), ясність (загальна зрозумілість методу), націленість (спрямованість на досягнення конкретної мети), результативність (здатність

забезпечувати досягнення визначеної мети), детермінованість (максимальна алгоритмізація та суворі правила використання методу), економічність (здатність методу досягати певних результатів з найменшою витратою часу).

Виходячи з багаторівневої концепції методології, яка була описана вище, методи, за критерієм сфери дії, можуть бути розподілені на групи: філософські, загальнонаукові, окремо-наукові та спеціальні.

Метод дисциплінує пошук істини, дозволяє заощаджувати сили і час рухатися до мети найкоротшим шляхом [5, с. 19]. Правильно обраний метод забезпечує успішне вирішення пізнавальних проблем та дозволяє уникнути помилок, він слугує своєрідним компасом на шляху наукових відкриттів вченого.

Наступною складовою методологічної основи дослідження виступають принципи. Першочергово розрізняють принцип буття – те, що лежить в основі дійсності, і принцип пізнання – те, що покладено в основу розуміння, вивчення цієї дійсності [10, с.48].

Принципи пізнання - це основоположні ідеї, якими керується дослідник, як універсальними, загальнозначущими постулатами, що мають найвищу імперативність у процесі пізнання предмета дослідження. Іншими словами, це ті важливі вимоги, яких потрібно дотримуватись в процесі наукового пізнання, завдяки чому досягається певна спрямованість його руху до істини [6, с.91].

До класичних принципів пізнання пропонуємо віднести, зокрема: принцип об'єктивності, раціоналізму, монізму, детермінізму, історизму, системності. До сучасних принципів, в свою чергу, відносимо принцип ірраціоналізму, плюралізму, інтерсуб'єктивності, додатковості тощо. Важливо зазначити, що перелік перерахованих вище принципів не є повним і вичерпним, особливо стосовно сучасних принципів наукового пізнання, адже розвиток сучасної науки набирає надзвичайно стрімких обертів, що кожен раз зумовлює істотну потребу нового, переосмисленого бачення в дослідженні тих чи інших явищ та процесів.

Ще однією важливою категорією методології наукових досліджень виступає підхід. Методологічний підхід визначає загальну спрямованість дослідження, що обумовлена певною концептуальною ідеєю, крізь призму якої проходить процес осмислення і розуміння досліджуваних явищ та процесів.

По відношенню до принципів і методів підхід займає більш високий рівень в методологічній ієрархії, адже першочергово ми обираємо саме підхід, а вже потім в його рамках і канонах визначаємо належний набір методів та принципів дослідження. Можна стверджувати, що підхід слугує своєрідним засобом залучення до методологічного інструментарію наукових і світоглядно -філософських ідей, які надають нам можливість розкрити всю багатогранність досліджуваного об'єкта.

Перехід до нового, постнекласичного типу наукової раціональності характеризується розквітом методологічного плюралізму, який виступає одним з найважливіших чинників розвитку наукового знання і безпосередньо становить фундамент для застосування варіативності та різноманітності нових підходів. До основних підходів сучасної (постнекласичної) методології можемо віднести: синергетичний, антропологічний, аксіологічний, герменевтичний, компаративний та інші підходи.

Така різноманітна палітра підходів дозволяє максимально повно і різнобічно розглянути об'єкт дослідження крізь призму різних напрямів і галузей знань, що дає змогу прийти до найбільш оптимальних варіантів його осягнення і розуміння.

Висновки

Сучасна наука – це складноструктурований, багатовимірний, соціокультурний феномен, який характеризується своєю невичерпністю та безмежністю. Динаміка

розвитку сучасного наукового знання зростає у геометричній прогресії, у зв'язку з чим наука стає найпотужнішою силою якісної еволюції суспільства.

Провідним інструментом науки, засобом її генезису та прогресії, ключем до розуміння законів функціонування Всесвіту виступають наукові дослідження.

Варто зазначити, що наукові дослідження в добу постнекласичної парадигми науки дещо відрізняються від тих, що здійснювались в класичний і некласичний період наукової раціональності. Першочергово, відмінність полягає у ступені складності та доступності їх реалізації та проведенні, адже наявність попередніх досліджень, потужний масив джерел інформації та новітні технології значно спрощують процес сучасних наукових досліджень.

Наріжним каменем, точкою опори та фундаментом наукового дослідження виступає його методологічна основа. Методологічний інструментарій обумовлює кожен крок дослідження, визначає належний набір методів, принципів, підходів, прийомів, способів та встановлює, яким саме чином буде вирішуватись окреслена проблематика наукового дослідження.

Виключно з правильно обраною методологією можна ефективно дійти до визначеної мети та вирішити поставлені дослідником завдання, що, в свою чергу, обумовлює досягнення бажаного результату дослідження крізь призму аргументованих та обґрунтованих висновків.

Спираючись на вищенаведене, можна сформулювати безперечне твердження: наукове дослідження має істину цінність лише тоді, коли в його основу покладена досконала методологія.

Список використаних джерел

1. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 4-те вид. випр і доп. Київ: Знання, 2004. 307 с.
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.
3. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студ. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
4. Шишкіна Є.К., Носирєв О.О. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Діса плюс, 2014. 200 с.
5. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень.: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.
6. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. №7. С. 87–94.
7. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 277 с.
8. Ю.М. Оборотов Філософія права і методологія юриспруденції . Проблеми філософії права. 2003. Т.1. С. 41-43
9. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
10. Тулайдан В.Г. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Ужгород: УжНУ, 2017. 105 с.